

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

ЯРЕМЧУК СОФІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 159.9:378.015

**Формування професійно-психологічної спрямованості
особистості майбутнього вчителя**

19.00.07—педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ – 1999

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий керівник : кандидат психологічних наук, доцент
ДОЛИНСЬКА ЛЮБОВ ВАСИЛІВНА,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
БОРИШЕВСЬКИЙ МИРОСЛАВ
ЙОСИПОВИЧ,
Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН
України, завідувач лабораторії;

Кандидат психологічних наук, доцент
ХОМИЧ ГАЛИНА ОЛЕКСІЇВНА,
Переяслав-Хмельницький педагогічний
інститут імені Г.Сковороди, завідувач
кафедри.

Провідна установа : Інститут педагогіки і психології професійної освіти
АПН України, лабораторія педагогічної освіти, м. Київ

Захист відбудеться « 17 » червня 1999 р. о 16-30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (252601, Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 15 травня 1999 р.

**Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради**

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасній соціально-політичній і культурно-історичній ситуації, яка склалася в Україні, освіта повинна стати однією з умов відродження та розвитку самої держави, а психологізація й педагогізація свідомості громадян та високий загальнокультурний і фаховий рівень молодих спеціалістів фундаментальними умовами кардинальних суспільних змін. Таким чином, актуальність обраної теми визначається, насамперед, завданнями реформування освіти в Україні, необхідністю підготовки високо кваліфікованих й психологічно грамотних учителів з особистісно орієнтованою спрямованістю у навчанні та вихованні учнів. У зв'язку з цим все більш вагомими стають дослідження, пов'язані з виявленням умов, шляхів та засобів особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя в процесі його професійної підготовки.

Вивчення проблеми формування особистості майбутнього вчителя репрезентовано у психолого-педагогічній літературі широким колом дослідників (Б.Ф.Баєв, Ф.М.Гоноболін, Л.В.Долинська, М.І.Дьяченко, І.О.Кандибович, А.Й.Капська, Є.О.Климов, Я.Л.Коломенський, Н.В.Кузьміна, М.В.Левченко, С.Д.Максименко, О.Г.Мороз, Д.Ф.Ніколенко, Л.М.Проколієнко, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, В.О.Сластьонін, Н.В.Чепелева, Т.С.Яценко та ін.)

Більшістю з них відзначається, що важливою умовою успішності процесу підготовки майбутнього фахівця є його позитивна мотивація на професію вчителя, його особистісна спрямованість на успішне вирішення завдань педагогічної діяльності.

У формуванні цього структурного компоненту особистості фахівця значну роль відіграють психолого-педагогічні знання та усвідомлення студентами їх ролі в професійному становленні (Г.С.Абрамова, І.М.Бгажнокова, Я.І.Бурлака, Л.В.Долинська, Л.І.Захарова, С.Д.Максименко, С.О.Мусатов, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, О.С.Тарновська, Л.М. Фрідман, Н.В.Чепелева, Т.С.Яценко та ін.). Виходячи з їх положень, ми вважаємо можливим виокремити професійно-психологічну спрямованість (ППС) майбутнього вчителя як таке динамічне психологічне утворення, що характеризується усвідомлюваними особистістю домінуючими професійними мотивами, які визначають стійке, тривале, активно-дійове, позитивне ставлення особистості до оволодіння психологічними знаннями, вміннями й навичками і забезпечує майбутнім педагогам ефективність вирішення виховних, освітніх та розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності. Між професійно-педагогічною і професійно-психологічною спрямованістю особистості студента-педагога існує, на нашу думку, діалектичний взаємозв'язок. Суть взаємодії цих компонентів загальноособистісної спрямованості полягає в тому, що добре побудований процес професійно-психологічного навчання створює сприятливі умови не тільки для подальшого розвитку і закріплення якостей, яких вони

набули до вступу у ВНЗ, але й розвитку і формування нових, професійно важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, тобто цілісного формування всебічно розвинутої особистості майбутнього педагога, його професійно-педагогічної спрямованості.

Ми розглядаємо професійно-психологічну спрямованість як стрижень особистості майбутнього вчителя, від сформованості якого залежить, як саме, яким чином будуть вирішуватися особистістю професійно-педагогічні завдання.

Разом з тим, досвід роботи у середній школі та у ВНЗ свідчить про недооцінку ролі психологічних знань у розв'язанні педагогічних завдань. Переважання традиційної системи психологічної освіти у ВНЗ з використанням пояснювально-ілюстративних методів навчання, а також відірваність пропонованих знань від завдань майбутньої діяльності мало активізують пізнавальний інтерес студентів до психології, що, в кінцевому результаті, не забезпечує необхідного рівня загальнокультурного та загальнопсихологічного розвитку особистості вчителя. Звідси випливає необхідність пошуку шляхів підвищення інтересу студентів до засвоєння психолого-педагогічних знань та вироблення вмінь перенесення їх в майбутню практичну діяльність, тобто формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя.

У такому контексті проблема підготовки майбутнього вчителя не розглядалась. Таким чином, соціальна значущість проблеми формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя та недостатня її розробка у психолого-педагогічній літературі і зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження "Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя". Тема входить до плану науково-дослідних робіт НПУ імені М.П.Драгоманова та затверджена на координаційній раді АПН в Україні (протокол № 277 від 14.10.1998р.).

Об'єкт дослідження: професійна спрямованість майбутнього вчителя.

Предмет дослідження: процес формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя при вивченні психологічних дисциплін.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні поняття професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, розкритті її змісту і структурних компонентів, виявленні особливостей формування у навчально-виховному процесі та шляхів оптимізації цього процесу на початковому етапі професійно-психологічної підготовки у ВНЗ.

В основу нашого дослідження було покладено **припущення** про те, що професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя, яка визначає стійке, тривале, активно-дійове та позитивне ставлення студента до оволодіння необхідними у майбутній професії психологічними знаннями, уміннями і навичками, зумовлює успішність професійного самовизначення

майбутнього фахівця, а процес її формування буде більш ефективним при створенні вже на початковому етапі оволодіння психологією умов для самопізнання й самоактуалізації особистості майбутнього педагога.

Відповідно до мети і гіпотези були поставлені такі **завдання** дослідження:

- теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, уточнення поняття, структури та змісту професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя;
- вивчення особливостей формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя в умовах підготовки у ВНЗ та її впливу на процес професійного самовизначення майбутнього фахівця;
- визначення критеріїв діагностування та рівнів сформованості професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки;
- обґрунтування мети, шляхів, факторів та конкретних засобів і прийомів формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя на початковому етапі навчання у ВНЗ.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є Закон про освіту, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття); положення гуманістичної психології про сутність особистості та актуалізацію особистісного потенціалу (К.Роджерс, А.Маслоу); концептуальні положення щодо формування особистості (О.М.Леонт'єв, Б.Ф.Ломов, К.К.Платонов, В.Г.Асєєв, Л.І.Божович, Б.В.Зейгарник) та зокрема цілісної особистості майбутнього вчителя (В.І.Загв'язінський, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, С.Д.Максименко, О.Г.Мороз, Д.Ф.Ніколенко, М.І.Шкіль, Т.С.Яценко); його професійно-педагогічної спрямованості (М.І.Дьяченко, І.О.Кандибович, Є.О.Науменко, І.В.Фастовець).

Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс **методів** дослідження: теоретично-критичний аналіз психолого-педагогічної наукової літератури, а також класифікація, систематизація та узагальнення отриманої інформації; спостереження, бесіди, анкетування, тестування, проєктивні методики та нестандартизовані запитальники, психодіагностичні методики вивчення особистості, психолого-педагогічний експеримент (констатуючий та формуючий), статистичні методи обробки отриманих даних.

База дослідження. Науково-дослідною роботою було охоплено близько 1000 студентів Мелітопольського педагогічного інституту та Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова різних курсів та факультетів.

Відповідно до поставлених завдань дослідження проводилося в три **етапи** (пошуковий, дослідно-експериментальний, узагальнюючий) впродовж 1994–1999р.р.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні поняття професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, визначенні

змісту й структури (когнітивний, емоційно-оцінний, поведінковий компоненти) та особливостей формування кожного із складових у процесі навчання; критеріїв діагностування (мотиви вибору та здобуття професії вчителя, загальна спрямованість навчально-професійної діяльності, інтерес до психолого-педагогічних знань, особливості професійного самовизначення, мотиваційні характеристики організаторської й комунікативної діяльності майбутнього вчителя, схильність до певного стилю педагогічного спілкування) та рівнів (високий, середній, низький) сформованості; обґрунтуванні мети, шляхів та самопізнання як визначального фактору оптимізації формування ППС особистості майбутнього вчителя.

Теоретичне значення дослідження визначається тим, що проблему підготовки майбутнього вчителя доповнено положеннями про зміст, структуру, особливості, критерії діагностування та шляхи й мету формування професійно-психологічної спрямованості особистості студента педвузу як динамічного психологічного утворення особистості педагога, що характеризується сукупністю домінуючих мотивів, які визначають стійке, активно-дійове, позитивне ставлення до психолого-педагогічних знань і забезпечують особистісно-професійне зростання та ефективне вирішення освітніх, виховних і розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що визначені автором критерії діагностування рівнів сформованості професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, а також шляхи активізації цього процесу на початковому етапі професійної підготовки та розроблений і успішно апробований спецсеминар "Вступ до психології" можуть бути використані в навчально-виховному процесі ВНЗ, в інститутах і на курсах підвищення кваліфікації вчителів.

Особистий внесок автора полягає в уточненні поняття, визначенні змісту і структури професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, критеріїв діагностування сформованості цього утворення і обґрунтуванні мети, шляхів та ролі самопізнання як визначального фактору оптимізації процесу формування цього феномену на початковому етапі навчання у ВНЗ.

Вірогідність і надійність результатів дослідження забезпечується комплексним використанням методів і методик, методологічною й теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, оцінно-кількісним і якісним аналізом одержаних даних, результативністю формування професійно-психологічної спрямованості особистості студентів педвузу, достатнім обсягом досліджуваних та використанням методів математичної статистики.

На захист виносяться:

1. Положення про те, що професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя як динамічне психічне утворення, що

характеризується усвідомлюваними особистістю домінуючими професійними мотивами, які визначають стійке, активно-дійове, позитивне ставлення особистості до оволодіння психологічними знаннями, уміннями і навичками забезпечує майбутнім педагогам ефективність вирішення виховних, освітніх та розвивальних завдань у майбутній професійній діяльності.

2.Критерії діагностування сформованості професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя: (мотиви вибору та здобуття професії вчителя; загальна спрямованість навчально-професійної діяльності; інтерес до психолого-педагогічних знань; особливості професійного самовизначення; мотиваційні характеристики організаторської і комунікативної діяльності майбутнього вчителя; схильність до певного стилю педагогічного спілкування).

3. Програма самопізнання як засіб активізації у студентів педвузу інтересу до психологічних знань та рушійна сила формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя на початковому етапі їх професійної підготовки.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися під час експериментальної роботи на філологічному факультеті Мелітопольського педагогічного інституту та природничо-географічному факультеті Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Основні теоретичні та практичні положення дістали схвалення на першій та другій всеукраїнських науково-практичних конференціях "Науково-методичні проблеми викладання психолого- педагогічних дисциплін" (Мелітополь, 1995, 1997 р.р.), міжнародних конференціях "Нові педагогічні технології з проблем гуманізації та демократизації навчально-виховного процесу в освітніх закладах"(Черкаси, 1998 р.), "Психологічна служба школи: минуле, сучасність, майбутнє" (Тернопіль, 1996 р.) та матеріалах ювілейної науково-методичної конференції, присвяченої 65-й річниці з дня заснування МДП "Педвуз сьогодні: стан і перспективи навчання й науки" (Мелітополь, 1995 р.). Результати дослідження обговорювалися на засіданнях та звітних наукових конференціях кафедр психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та Мелітопольського педагогічного інституту.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку 220 джерел використаної літератури та 5 додатків. Зміст дисертації викладений на 171 сторінках комп'ютерного набору і містить 26 таблиць і 3 рисунки загальним обсягом 10 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, визначається об'єкт, предмет, мета, завдання та гіпотеза дослідження, розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, особистий внесок автора, сформульовані гіпотеза та положення, що виносяться на захист,

відображені апробація та впровадження отриманих результатів, наводяться дані про структуру роботи.

У першому розділі - "Теоретичні аспекти дослідження проблеми професійно-психологічної спрямованості майбутнього вчителя" - дається теоретико-критичний аналіз наукової літератури з проблем формування майбутнього вчителя, аналізуються дослідження в теорії психології щодо феномену спрямованості в цілому та професійно-педагогічної спрямованості студентів педвузу зокрема, розкривається роль психолого-педагогічних дисциплін у формуванні професійної спрямованості майбутнього педагога та пропонувані дослідниками шляхи і засоби удосконалення викладання курсів психології у ВПНЗ.

Процес формування особистості майбутнього педагога розглядається дослідниками як тривалий, поетапний процес, який забезпечується підготовкою до професійного навчання, тобто організацією на належному рівні профорієнтаційної роботи в школі (створення педкласів) /Є.О.Климов, Л.О.Ковальова, М.С.Лейтес, О.О.Медведенко, В.С.Мерлін, Є.М.Павлютенков, К.К.Платонов та ін./; виявленням професійних здібностей при відборі абітурієнтів з орієнтацією на професію вчителя із застосуванням нових комплексних психологічних методик /Б.Ф.Баєв, Л.П.Калінінський, Н.В.Кузьміна, М.В.Левченко, П.О.М'ясоїд, Д.Ф.Ніколенко, М.М.Поспелов, І.О.Синиця, В.Ф.Шморгун та ін./; власне професійним навчанням студентів протягом всього навчального періоду у ВНЗ /М.І.Дьяченко, В.І.Загв'язінський, Я.Л.Коломенський, Л.В.Кондрашова, Л.М.Проколієнко, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, Г.І.Щукіна та ін./; надання молодим вчителям необхідної психолого-педагогічної та методичної допомоги в професійній адаптації, самоствердженні й шліфуванні майстерності /С.В.Кондратьєва, С.Д.Максименко, О.Г.Мороз, Т.С.Полякова, Т.Д.Щербан та ін./.

Все більшої ваги набуває підхід до формування майбутнього вчителя через розвиток спеціальних здібностей, особистісних якостей, індивідуально-психологічних особливостей та розробку нових методів, методик, засобів і способів реалізації індивідуально-особистісного потенціалу /З.І.Белоусова, Ф.М.Гоноболін, Л.В.Долинська, О.С.Дубовик, А.Й.Капська, Н.В.Кузьміна, М.Д.Левітов, О.М.Леонтєв, Н.В.Чепелева, О.І.Щербаков та ін./

Важливою ланкою досліджень є професійна спрямованість студентів-педагогів. Найбільш повний огляд цієї проблеми відображено в психолого-педагогічних розробках, які стосуються питань професійного самовизначення, індивідуально-психологічної професійної відповідності, її структури та факторів впливу на розвиток і формування майбутнього педагога /Є.М.Борисова, Л.М.Долинська, С.Б.Єлканов, М.В.Левченко, Є.О.Науменко, Є.М.Павлютенков, І.В.Фастовець, В.Д.Фьодоров, Н.В.Чепелева та ін./.

На провідну роль дисциплін психолого-педагогічного циклу в формуванні професійної спрямованості майбутнього вчителя та недостатнє використання їх

потенціалу в здійсненні цього завдання вказують дослідники Г.С.Абрамова, І.М.Бгажнокова, Я.І.Бурлака, Л.І.Захарова, А.К.Маркова, С.О. Мусатов, Ю.М.Орлов, В.А.Семиченко, О.В.Скрипченко, О.С.Тарновська, О.Ф.Явоненко та ін./.

На основі проведеного нами аналізу робиться висновок про необхідність пошуку та обґрунтування шляхів, факторів та умов, які б забезпечили більш ефективний вплив психології на професійну підготовку майбутнього вчителя, активізували у нього стійкий інтерес до психологічних знань та уміння здобувати їх самостійно і застосовувати при вирішенні педагогічних завдань, тобто формували у нього професійно-психологічну спрямованість.

У другому розділі "Експериментальне дослідження особливостей професійно-психологічної спрямованості майбутніх вчителів в умовах підготовки у ВНЗ" обґрунтовано поняття, зміст та структура професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, визначено основні методи та розкрито методики дослідження, а також приведені дані експериментального дослідження особливостей формування ППС особистості студента в умовах підготовки у ВПНЗ.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з розуміння проблеми формування особистості вчителя та його професійної спрямованості дозволив нам ввести вищезначене поняття професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя та виділити такі його структурні компоненти: когнітивний (усвідомлення закономірностей людського та шляхів само- та взаємопізнання, професійно-особистісної самоактуалізації, асертивно-педагогічного стилю спілкування в системах: "викладач-студент", "учитель-учень", "студент-студент»; емоційно-оцінний (позитивне ставлення до професії вчителя та психологічних знань) і поведінковий (проявляється в активності кожного студента в навчально-професійній діяльності та самопізнанні, у цілеспрямованій, наполегливій роботі над удосконаленням своїх особистісних психологічних якостей, професійних навичок і вмій).

Визначений комплекс методів та конкретних методик дослідження дозволив виявити особливості формування кожного з компонентів професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки.

На першому етапі дослідження ми вивчали особливості мотивації вибору та отримання професії вчителя студентами педвузу на переломному етапі розвитку освіти в Україні та усвідомлення ними вимог до сучасного вчителя.

Результати показали:

- наявність широкого діапазону мотивів вибору професії педагога (професійні, предметні, престижні, утилітарно-прагматичні, соціальні, інфантильні, наслідування та відсутність мотивації, тобто випадковість вибору);

- переважання у студентів предметних мотивів та низький рівень їх

поєднання з професійними, а значить відсутність установки на роботу в школі;

- падіння, в зв'язку з соціальною ситуацією в країні, питомої ваги мотивів престижності педагогічної професії та появу нової за змістом мотивації вибору професії вчителя - безкоштовність навчання в педвузі;

- зміщення професійних мотивів вибору педагогічної професії до закінчення ВНЗ на нижні ранги, що є свідченням того, що навчально-виховний процес ВНЗ мало впливає на формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя;

- поверхове усвідомлення студентами вимог до сучасного вчителя, яке проявляється в визначенні ними переважно тих особистісних якостей, які далеко не завжди є першочерговими в діяльності вчителя, та наявності предметних знань;

- низьку обізнаність студентів всіх курсів зі структурою педагогічних здібностей та функціями кожного з їх компонентів в педагогічній діяльності;

- наявність негативних установок на діяльність сучасного вчителя та їх підсилення в зв'язку з набуттям особистого досвіду під час проходження педагогічної практики;

- низький рівень психологічної спрямованості та переважання в ній особистісного змісту над професійним;

- недостатнє розуміння студентами значення психології в професійній підготовці, надання переваги в цьому процесі фаховим знанням та незадоволення існуючою системою психологічної підготовки у ВНЗ.

Усвідомлення майбутніми вчителями своїх особистісних якостей та їх відповідності вимогам педагогічної професії, знання про ступінь вираженості цих якостей є когнітивною характеристикою професійно-психологічної спрямованості особистості студента педвузу.

Вивчення цього аспекту показало, що:

- профіль вираженості особистісних якостей першокурсників як показників їх відповідності професії вчителя не відповідає нормі;

- позиції випускників щодо самооцінки власних якостей та їх відповідності вимогам педагогічної професії є більш визначеними;

- адекватна самооцінка особистісних та професійних якостей властива лише половині всіх опитаних студентів, занижена - біля третини студентів і решті - завищена. Особливих коливань протягом навчання у вузі не зафіксовано;

- самооцінка студентів першого курсу характеризується нестійкістю та неузгодженістю щодо вираженості окремих якостей, прямо протилежною їх оцінкою залежно від обставин, наявності соціального контролю та від інших факторів і негативно впливає на особистісний та професійний розвиток, затримує їх професійне самовизначення та самоактуалізацію;

- інтерес до психологічних знань поступово протягом навчання у ВНЗ, через невміння застосувати набуті знання на практиці, згасає.

Мотиваційні характеристики комунікативних та організаторських здібностей студентів та їх схильність до певного стилю спілкування при вирішенні педагогічних ситуацій означили поведінковий аспект ППС майбутнього вчителя.

У результаті дослідження виявлено:

- незначні відмінності між мотиваційними характеристиками організаторської та комунікативної діяльності студентів першого і п'ятого курсів, що є свідченням того, що вони не набувають якісних та кількісних змін протягом навчання у ВНЗ, що підтверджено також даними про високу ситуативність їх поведінки;

- схильність студентів першого курсу до тактовно-гнучкого, демократичного стилю керівництва з тенденцією до колегіальної взаємодії, тоді як випускники надають перевагу стилю авторитарно-честолюбивого лідерства, що зумовлює суттєві змістові відмінності в їх загальній спрямованості та професійно-психологічній зокрема;

- необхідність соціального контролю, зовнішніх вимог та стимуляції в прояві ініціативи та самостійності в особистісно-професійному зростанні;

- розміщення більшості якостей майбутнього вчителя, які характеризують такий, необхідний для побудови вчителем ефективного навчально-виховного процесу, тип взаємодії як лідерство демократичного типу, знаходяться у перспективній зоні, а це свідчить про необхідність підсилення роботи з його цілеспрямованого формування, обов'язковою умовою якої є засвоєння психолого-педагогічних знань, оволодіння засобами самодіагностування та саморозвитку, що неможливо без позитивної мотивації до цієї роботи, тобто без професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя;

- підтвердження попередньо отриманих даних про відсутність яскраво вираженої спрямованості на педагогічну професію при об'єктивній наявності задатків до розвитку організаторських, комунікативних та інших компонентів педагогічних здібностей;

- незначні зміни в розвитку комунікативних та організаторських здібностей протягом навчання в вузі та вираженій потребі у спілкуванні, у емоційних взаємодіях з іншими людьми, що також вказує на необхідність цілеспрямованого формування професійно-психологічної спрямованості як умови особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя.

Вивчення ППС особистості майбутнього вчителя при розв'язанні педагогічних ситуацій засвідчило наявність суперечностей при виборі варіанту відповіді між теоретичними знаннями й засвоєними життєвими установками та переважанням вибору на користь неусвідомлюваного наслідування батьків та вчителів, загальноприйнятих стереотипів, а також наявність зв'язку між розвитком педагогічних здібностей та схильністю до вибору певного типу міжособистісної взаємодії та переважання авторитарних тенденцій, оцінних суджень та інтуїтивних варіантів при розв'язанні педагогічних ситуацій,

відсутність умінь застосовувати теоретичні психолого-педагогічні знання, трансформувати їх у практику взаємовідносин з учнями, що є свідченням їх низької інтериоризації протягом навчання у ВНЗ.

Узагальнення та інтерпретація отриманих результатів констатуючого експерименту дозволили нам визначити критерії сформованості професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя:

- мотиви вибору та здобуття професії вчителя;
- загальну спрямованість навчальної діяльності;
- інтерес до психолого-педагогічних знань;
- особливості професійного самовизначення (знання своїх особистісних якостей, усвідомлення вимог учительської професії та вміння на основі адекватної самооцінки співвіднести їх);
- мотиваційні характеристики організаторської та комунікативної діяльності майбутнього вчителя;
- прояв стилю педагогічного спілкування як поведінкового компоненту професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя.

За означеними критеріями виявлено високий, середній та низький рівні сформованості професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, які характеризуються показниками, відображеними нами у таблиці 1.

Кількісний аналіз рівнів сформованості (ППС) особистості майбутнього вчителя показав, що високий рівень проявляють біля 10% студентів. Як свідчать спостереження та практика роботи у вузі, це здебільшого студенти, які поступили у значення психології в особистісно-професійному зростанні та проявляють до неї інтерес. На жаль, до п'ятого курсу кількість студентів цього рівня збільшується мало (13,3%), що є свідченням того, що рівень сформованості ППС протягом навчання в вузі практично не змінюється. Найбільша кількість студентів першого і п'ятого курсів мають низький рівень сформованості ППС (63,4% та 56,7%). Якщо на початку навчання в вузі цьому ще є пояснення, то на п'ятому - це тривожний показник відсутності особистісно-професійного зростання.

У третьому розділі "Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя" обґрунтовується мета формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя та визначаються шляхи, методи і засоби активізації у студентів педвузу інтересу до психологічних знань на початковому етапі їх навчання, аналізується роль самопізнання в цьому процесі, представлено програму і результати формуючого експерименту.

При визначенні чинників впливу та конкретних засобів формування ППС особистості студента педвузу, базуючись на сформульованих науково-теоретичних засадах та структурі цього психологічного утворення, ми виходили з того, що цей процес буде ефективним за умов активізації всіх її структурних компонентів: когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового, а

Таблиця 1. Якісна характеристика рівнів сформованості ППС особистості майбутнього вчителя

Критерії	Рівні		
	Низький	Середній	Високий
Мотиви вибору професії вчителя	Ситуативні	Зовнішні	Самовибір
Мотиви здобуття професії вчителя	Матеріальні та трансцендентальні	Утилітарно-прагматичні, предметні	Професійно-педагогічні
Загальна спрямованість навчально-професійної діяльності	Інфантильна, ситуативна	Предметно-фахова, загальноосвітня, особистісна	Професійна
Інтерес до психологічних знань	Пасивно відносяться до оволодіння психологічними знаннями. Виявляють інтерес тільки до окремих тематичних розділів. Уникають участі у роботі групи на заняттях, ігнорують інші психологічні заходи. Активність залежить від об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу.	Відводять їм другорядне місце. Виявляють помірну активність на заняттях і поза ними, яка, в основному, зумовлена отриманням хорошої оцінки. Активність також проявляється у тих випадках, коли знання з психології мають для них особистісну цінність. Цікавляться практичною психологією з метою самопізнання.	Глибока впевненість у необхідності психологічних знань для педагога як спеціаліста. Активно беруть участь у всіх психологічних заходах, виявляють ініціативу на заняттях, самостійно працюють над своїм психолого-педагогічним збагаченням та професійним й особистісним самоудосконаленням.
Особливості професійного самовизначення	Неусвідомлення якостей та вимог педагогічної професії, а значить відсутність завдань саморозвитку та самоусвідомлення, неадекватне самооцінювання.	Усвідомлення окремих особистісних якостей, незнання вимог педагогічної професії, наділення "ідеалу" вчителя переважно особистісними якостями.	Нормально виражене адекватне самосприймання, усвідомлення своїх якостей та вимог професії, уміння співвіднести їх та ставити завдання по саморозвитку.
Мотиваційні характеристики організаторської та комунікативної діяльності майбутнього вчителя	Не прагнуть до спілкування, відчують певні труднощі при встановленні контактів із незнайомими людьми, у виступах перед аудиторією, погано орієнтуються у незнайомій ситуації, не відстоюють своєї думки. Занижений прояв ініціативи у суспільній діяльності. Уникають прийняття самостійних рішень.	Можуть успішно адаптуватися у групі. Прагнуть до контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують навчальну діяльність. Мають низький рівень розвитку навичок спілкування. Доручення виконують не за власним бажанням, а примусово. Мотиваційні характеристики комунікативних й організаторських здібностей не відрізняються високою стійкістю та знаходиться у потенційній зоні	Високий рівень потреб у соціальних взаємодіях та вербальних контактах, у самовираженні через навчально-виховну діяльність. Для них характерна швидка орієнтація в складних ситуаціях, впевненість у собі, розкутість, невимушеність поведінки, ініціативність, висока мотивація та рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей.
Схильність до стилю педагогічного спілкування	Авторитарний	Ліберальний	Демократичний стиль лідерства з альтруїстичною спрямованістю

значення психології в особистісно-професійному зростанні та проявляють до неї інтерес. На жаль, до п'ятого курсу кількість студентів цього рівня збільшується мало (13,3%), що є свідченням того, що рівень сформованості ППС протягом навчання в вузі практично не змінюється. Найбільша кількість студентів першого і п'ятого курсів мають низький рівень сформованості ППС (63,4% та 56,7%). Якщо на початку навчання в вузі цьому ще є пояснення, то на п'ятому - це тривожний показник відсутності особистісно-професійного зростання.

У третьому розділі "Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя" обґрунтовується мета формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя та визначаються шляхи, методи і засоби активізації у студентів педвузу інтересу до психологічних знань на початковому етапі їх навчання, аналізується роль самопізнання в цьому процесі, представлено програму і результати формуючого експерименту.

При визначенні чинників впливу та конкретних засобів формування ППС особистості студента педвузу, базуючись на сформульованих науково-теоретичних засадах та структурі цього психологічного утворення, ми виходили з того, що цей процес буде ефективним за умов активізації всіх її структурних компонентів: когнітивного, емоційно-оцінного та поведінкового, а основним фактором формування – процес самопізнання, який, на думку психологів, є передумовою особистісного зростання індивіда і забезпечує єдність усвідомлення свого «Я», умов, в яких воно існує, потреб, які воно намагається реалізувати та оцінку власних можливостей і цінностей, котрі спонукають «Я» до активних дій (О.П.Рудницька). Самопізнання необхідне для формування педагогічної рефлексії, яка є основою професійної культури вчителя та його постійного самовдосконалення, оскільки дає можливість вчителю коригувати власні недоліки, розвивати професійні здібності, якості, інтереси і, як наслідок, повніше реалізувати себе у своїй професійній діяльності (Н.В.Чепелєва).

Найбільш ефективним засобом і прийомом організації самопізнання є співставлення себе з іншими, а не індивідуальний самоаналіз, а тому ми зупинились на груповій формі роботи, яка забезпечує активність кожного студента, включеність його когнітивної та емоційної сфер, зворотній зв'язок від інших членів груп, що дозволяє знайти опору в сильних сторонах своєї особистості, виробляє прийняття себе та інших.

На основі цього підходу нами було розроблено і апробовано практичний семінар для студентів, який ми умовно назвали "Вступ до психології". Курс розраховано на 30 годин. В силу специфіки змісту роботи заняття проводилось у підгрупах (не більше 13 - 15 осіб). Семінар включав теоретичну та практичну частини. З метою виявлення оптимальних умов роботи групи працювали в різному часовому режимі: одні по 4 години на тиждень протягом двох місяців, інші - у формі інтенсивного тренінгу протягом тижня. Результати суттєво не

відрізнялись.

Теоретична частина семінару включала обговорення таких загальних питань, як розвиток освіти в Україні в період реформування, системи освіти в інших країнах світу, життя нових закладів, систему навчання у вузі і, зокрема, курси та завдання психології, її зв'язок з іншими предметами та значення в педагогічній діяльності; особливості роботи вчителя, професіограму вчителя, поняття про педагогічні здібності, покликання, талант, педмайстерність; суб'єктивне та об'єктивне бачення "еталонного" рівня особистості педагога, особистісне та професійне зростання. В основу практичної частини нашого семінару була покладена та адаптована відповідно до вимог майбутньої професії Міжнародна навчально-дослідна програма самопізнання та психічного розвитку дорослих людей «Особистість та людські стосунки», яка базується на основних положеннях гумністичної психології і може бути використана людьми, що не мають психологічної освіти, що важливо для першокурсників.

Конкретними завданнями формуючого експерименту були:

- допомогти першокурснику познайомитись із собою, з тим, що по суті він собою являє, з стійким ядром своєї особистості, яке дає можливість розвиватись і будувати себе таким, яким можна стати відповідно своїх здібностей;
- виділити структурні компоненти своєї особистості, зрозуміти себе, правильність свого життєвого шляху та професійного вибору, можливості керувати своїм життям;
- активізувати інтерес студентів до психології як засобу формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя на початковому етапі його професійної підготовки.

Основним методичним прийомом був керований самоаналіз, за допомогою якого і відбувалось знайомство студентів з власним «Я», виявлявся вплив на наше життя та саморозвиток інших людей, наші можливості в особистісному зростанні, прийняття таких установок як воля до самопізнання, бажання знати про себе правду, відкритість внутрішньому світові, прийняття себе та інших, довіра інтуїції тощо.

Ефективності роботи сприяли створення позитивного мікроклімату та атмосфери довіри в групі, відкритий обмін досвідом; включення студентів у новий спосіб життя, нові стосунки з самим собою та іншими людьми. Отримання такого досвіду є важливим кроком у підготовці майбутнього вчителя, оскільки, зрозумівши переваги таких взаємовідносин, студенти будуть в подальшому прагнути їх відтворити, перенести в інші сфери життя, в тому числі і в стосунки з учнями.

Заключна анкета серед студентів по закінченню роботи дала такі результати (кількісні дані приводимо по 30 студентах Мелітопольського педінституту. Повторне проведення семінару в НПУ імені Драгоманова дало

майже ідентичні результати, що є свідченням достовірності отриманих даних та ефективності запропонованої програми) (див.табл. 2.):

Таблиця 2 Якісно-кількісна характеристика результатів спецсемінару

Мета	Вдалось досягти				
	повністю	в цілому	частково	майже не вдалось	Абсолютно не вдалось
Розуміти самого себе	1	6	21	2	-
Знати особливості кожного з компонентів своєї особистості	-	23	7	-	-
Довіряти своїй сутності	-	6	24	-	-
Довіряти власній інтуїції	-	1	25	4	-
Бути внутрішньо вільним	-	4	18	8	-
Розуміти та приймати інших	-	23	7	-	-
Набуття знань та умінь управління своєю поведінкою	-	-	30	-	-
Набуття знань та умінь подолання конфліктів у міжособових стосунках	-	2	27	1	-
Набуття знань та умінь досягати поставлених цілей	-	6	24	-	-
Розуміння значення самоусвідомлення для майбутньої діяльності	-	2	26	2	1
Усвідомлення значення психології для реалізації всіх названих цілей	30	-	-	-	-

Таким чином, більшість студентів відзначають, що вони в цілому чи частково досягли поставлених спецсеминаром цілей, основною з яких ми вважаємо активізацію інтересу до психологічних знань як засобу формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя. Те, що знання психології важливі як для особистісного зростання, так і професійного становлення, відзначили всі студенти, що брали участь у спецсеминарі.

Для перевірки результатів проведеної роботи зі студентами у відповідності до її програми і завдань було здійснено серію вимірів. Це дало нам можливість зробити якісно-кількісну інтерпретацію динамічних процесів ППС особистості майбутнього вчителя через актуалізацію самопізнання.

Перевірка результативності формуючого експерименту на основі порівняльного аналізу сформованості ППС студентів контрольної та експериментальної груп показала суттєві зміни у розвитку її критеріальних показників, отже, і рівня в цілому (див. табл. 3).

Таблиця 3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості ППС особистості майбутнього вчителя до і після формуючого експерименту.

Рівні	До експерименту				Після експерименту			
	контрольна група		експериментальна група		контрольна група		експериментальна група	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Високий	4	13.3	3	10	4	13.3	12	40

Середній	8	26.7	8	26.7	9	30	16	53.3
Низький	18	60	19	63.3	17	56.7	2	6.7

Якісні результати та самозвіти засвідчили, що у студентів підвищилося усвідомлення необхідності психологічних знань для педагога як спеціаліста; зросло почуття впевненості у собі; підвищилася активність студентів на заняттях з навчальних курсів психології; активізувалась психологічна самоосвіта; помітнішим стало і вираження потреби в обговоренні особистісних психологічних проблем, самокритичність, потреба у вдосконаленні особистісних якостей і педагогічних здібностей, збільшилась кількість бажаючих присвятити себе дітям, працювати за обраною професією. Отримані результати формуючого експерименту є статистично значущими.

У **заклучній частині** дисертації подаються головні її висновки та можливості застосування отриманих результатів, намічаються шляхи подальшої розробки проблеми.

Узагальнення отриманих результатів дослідження підтвердило висунуту нами гіпотезу і дало можливість сформулювати наступні **висновки**:

1. Сучасні завдання реформування освіти в Україні та підготовки вчителя вимагають формування у студентів педвузу в процесі професійної підготовки таких особистісних утворень, які б забезпечували високий рівень досягнень у майбутній діяльності, зокрема, професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, стрижневим компонентом якої є професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя.

2. Теоретичними засадами визначення змісту поняття професійно-психологічної спрямованості майбутнього вчителя є тлумачення цього феномена як динамічного психічного утворення, що характеризується усвідомлюваними особистістю домінуючими професійними мотивами, які визначають стійке, активно-дійове, позитивне ставлення особистості до оволодіння психологічними знаннями, навичками, вміннями, до асертивно-педагогічного стилю спілкування у суб'єкт-суб'єктних взаємовідносинах, та яке забезпечує ефективність вирішення виховних, освітніх та розвивальних завдань у майбутній педагогічній діяльності. Професійно-психологічна спрямованість не зводиться до окремих психологічних ознак мотиваційної сфери особистості, а об'єднує кожну з них синергічною взаємодією, має різний ступінь вираженості у кожного, окремо взятого студента-педагога, від якого і залежить ініціація навчально-професійних дій та майбутньої педагогічної діяльності загалом.

Когнітивні, емоційно-оцінні та поведінкові характеристики професійно-психологічної спрямованості безпосередньо впливають на активність студента та по-різному проявляються у прагненні до оволодіння психологічними знаннями в навчально-пізнавальному процесі з курсів психології.

3. Якісно професійно-психологічна спрямованість особистості кожного студента характеризується зв'язком з реальним навчально-пізнавальним процесом із курсів психології та майбутньою професійно-педагогічною

діяльністю і характеризується певним рівнем сформованості, усвідомленості та активності.

4. Критеріями сформованості ППС особистості майбутнього вчителя є: мотиви вибору та здобуття професії вчителя; загальна спрямованість навчальної діяльності; інтерес до психолого-педагогічних знань; особливості професійного самовизначення (знання своїх особистісних якостей, усвідомлення вимог вчительської професії та вміння на основі адекватної самооцінки співвіднести їх); мотиваційні характеристики організаторської та комунікативної діяльності майбутнього вчителя; прояв стилю педагогічного спілкування як поведінкового компоненту професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя.

5. Сучасна практика роботи вузу свідчить про наявність у більшості студентів низького рівня сформованості ППС особистості, який характеризується здебільшого ситуативними мотивами вибору професії вчителя, інфантильною спрямованістю навчально-професійної діяльності, недостатнім усвідомленням вимог майбутньої професії та власних особистісних якостей, пасивним ставленням до дисциплін психолого-педагогічного циклу, низькою пізнавальною активністю, недостатнім розвитком мотиваційних характеристик становлення комунікативних та організаторських умінь, схильністю до авторитарного стилю педагогічного спілкування.

6. Мета формування і розвитку ППС - оволодіння студентом початковими теоретичними психологічними знаннями та практичними методами і методиками побудови спілкування, застосування набутих знань на практиці, у пізнанні себе як суб'єкта, в оволодінні способами формування, розвитку і вдосконалення як інших, так і саморозвитку й самовдосконалення, у формуванні світогляду, переключення загальної спрямованості на активно-діяльнісне професійне самовизначення.

7. Механізмом формування професійно-психологічної спрямованості майбутніх педагогів в умовах ВНЗ виступає психолого-педагогічна рефлексія особистості кожного студента, що детермінує готовність до осмислення необхідності й важливості психологічних знань для педагога як спеціаліста, а підвищення її рівня можливе за умов докорінної зміни негативних, деструктивних установок та підвищення психолого-педагогічної рефлексії особистості студента через проведення цілеспрямованої роботи по самопізнанню засобами психології та формування в майбутніх педагогів стійких переконань у необхідності і важливості психологічних знань.

Розроблений і апробований нами спецсеминар, спрямований на формування і розвиток професійно-психологічної спрямованості особистості майбутніх педагогів, підтвердив ефективність професійно-особистісного самопізнання на початковому етапі навчання в педвузі та необхідність його впровадження у навчальну програму з курсів психології педвузу.

Разом з тим, ми усвідомлюємо, що проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. **Перспективу її дослідження вбачаємо** у поглибленому аналізі цілісної системи формування професійно-психологічної спрямованості засобами дисциплін психолого-педагогічного циклу протягом всього періоду навчання у ВПНЗ, у подальшому пошуку і конкретизації її критеріїв та методів і методик їх вивчення.

Основний зміст дисертації відбито в таких **публікаціях автора**:

1. Яремчук С.В. Шляхи формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя //Психологія: Збірник наукових праць. -К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1998.- Вип. 1. - С.28-32

2. Яремчук С.В. Психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки вчителя. //Вісник ХДУ: Психологія. - Харків, 1998. - Вип. № 419. - С.186-191

3. Яремчук С.В. Мета формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя. // Психологія: Збірник наукових праць. -К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1999.- Вип. 1 (4). - С.70-74

4. Долинська Л.В., Яремчук С.В. Усвідомлення студентами педвузу завдань та вимог майбутньої діяльності.// Психологія: Збірник наукових праць. -К.: НПУ, 1998. - Вип. 1.- С.3-7. 50%

5. Яремчук С.В. Комплексне, поетапне формування професійно-психологічної спрямованості майбутніх педагогів // Науково-методичні проблеми викладання психолого-педагогічних дисциплін: Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. -Мелітополь, 1997.- С.144-151

6. Долинська Л.В., Яремчук С.В. Формування в майбутніх учителів спрямованості на підвищення психолого-педагогічної компетентності //Науково-методичні проблеми викладання психолого-педагогічних дисциплін: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Мелітополь, 1995. Ч. 5. - С.159-163. 50%

7. Яремчук С.В. Нетрадиційна методика професійно-психологічної підготовки майбутніх педагогів //Педвуз сьогодні: стан і перспективи навчання й науки: Матеріали ювілейної науково-методичної конференції, присвяченої 65-й річниці з дня заснування МДП. - Мелітополь, 1995. Ч. 3. -С. 281-284

8. Яремчук С.В. Особенности методики подготовки и преподавания в педвузе предмета "Введение в психологию"// Науково-методичні проблеми викладання психолого-педагогічних дисциплін: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Мелітополь, 1995. Ч.3. - С. 98-99

9. Яремчук С.В. Використання ділових ігор при проведенні практичних занять з курсу загальної психології // Науково-методичні проблеми викладання психолого-педагогічних дисциплін: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Мелітополь, 1995. Ч. 2.- С.56-58

10. Долинська Л.В., Яремчук С.В. Формування спрямованості практичних психологів на оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками //

Вісник ТЕШО. / Психологічна служба школи: минуле, сучасність, майбутнє: Матеріали міжнародної конференції. -Тернопіль,1996.-С.47-48. 50%

11. Долинська Л.В., Яремчук С.В. Підвищення соціально-психологічної компетентності вчителя в процесі його професійної підготовки //Нові педагогічні технології з проблем гуманізації та демократизації навчально-виховного процесу в освітніх закладах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.-Черкаси, 1998. - С. 147-149 50%

Яремчук С.В. Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя. Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 1999.

Дисертацію присвячено проблемі формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя шляхом активізації самопізнання на початковому етапі навчання в ВНЗ. У дисертації обґрунтовується поняття, зміст та структура професійно-психологічної спрямованості, особливості її сформованості у студентів педвузу, визначаються критерії діагностування (мотиви вибору та здобуття професії вчителя; загальна спрямованість навчально-професійної діяльності; інтерес до психолого-педагогічних знань; особливості професійного самовизначення; мотиваційні характеристики організаторської та комунікативної діяльності майбутнього вчителя; схильність до певного стилю спілкування при розв'язанні педагогічних ситуацій) та рівні її сформованості у студентів-педагогів (високий, середній, низький). Виявлено недостатній рівень сформованості ППС особистості майбутнього вчителя в навчально-виховному процесі у ВНЗ. Розкриті мета та шляхи її формування. Розроблено й апробовано спецсеминар з самопізнання з метою підвищення рівня її сформованості та активізації в студентів інтересу до психологічних знань, дається кількісно-якісне обґрунтування доцільності його впровадження у навчальну програму з курсів психології.

Ключові слова: спрямованість особистості, професійно-педагогічна спрямованість, професійно-психологічна спрямованість, формування, мотиви, інтерес, самопізнання, особистісне зростання.

Яремчук С.В. Формирование профессионально-психологической направленности личности будущего учителя. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1999.

Диссертация посвящена проблеме формирования профессионально-

психологической направленности личности будущего учителя средствами дисциплин психолого-педагогического цикла. В диссертации дается теоретико-аналитический обзор психолого-педагогической литературы по проблеме формирования будущих педагогов; исследуется феномен направленности в целом и, непосредственно, профессионально-педагогической; раскрывается роль психолого-педагогических дисциплин в формировании профессиональной направленности, задачи, пути, средства усовершенствования учебных программ по психологии в ВПУЗ.

В диссертации обосновывается понятие профессионально-психологической направленности (как динамическое психологическое образование с характерными для личности осознанными доминирующими профессиональными мотивами, которые определяют устойчивое, активно-действенное отношение личности к овладению психологическими знаниями, навыками и умениями, к ассертивно-педагогическому стилю общения в субъект-субъектных взаимоотношениях, и которое формируется посредством дисциплин психолого-педагогического цикла, обеспечивая будущим педагогам эффективность решения воспитательных, образовательных и развивающих задач в будущей профессиональной деятельности); ее содержание и структура, составными компонентами которой являются когнитивный, эмоционально-оценочный и поведенческий, непосредственно влияющие на активность студентов и по-разному проявляющиеся в их стремлении к овладению психологическими знаниями в учебно-познавательном процессе.

В работе представлены результаты исследования особенностей сформированности ППС у студентов педвузов в соответствии с указанными структурными компонентами: мотивы выбора профессии учителя и осознание ее требований и задач; особенности осознания будущими учителями своих личностных и профессиональных качеств; предрасположенность и мотивационные характеристики коммуникативной и организаторской деятельности будущего учителя, а также склонность к определенному стилю педагогического общения. На основе полученных характеристик определены критерии (мотивы выбора и приобретения профессии учителя; общая направленность учебно-профессиональной деятельности; интерес к психолого-педагогическим знаниям; особенности профессионального самоопределения; мотивационные характеристики организаторской и коммуникативной деятельности будущего учителя; склонность к определенному стилю общения при решении педагогических ситуаций) и уровни ее сформированности у студентов-педагогов (высокий, средний, низкий,). Выявлено преобладание у студентов всех курсов низкого уровня сформированности профессионально-психологической направленности, который характеризуется преимущественно ситуативными мотивами выбора профессии учителя, инфантильной направленностью учебно-профессиональной деятельности, недостаточным осознанием требований будущей профессии и личных качеств, пассивным

отношением к психологии, низкой учебно-познавательной активностью, склонностью к авторитарному стилю педагогического общения. Раскрыты пути формирования профессионально-психологической направленности (стихийное формирование, самоформирование, целенаправленное формирование), ее цель (которая состоит в умелом применении студентами-педагогами приобретенных в вузе теоретических и практических знаний по психологии в реальных педагогических и жизненных ситуациях, самопознании и саморазвитии), структура цели и механизм формирования, которым в условиях вуза является рефлексия личности каждого студента, обуславливающая готовность к осмыслению необходимости и важности психологических знаний для педагога как специалиста, а повышение ее уровня возможно при условии коренных изменений деструктивных установок через целенаправленную работу по самопознанию и активизацию интереса к психологии. С целью повышения уровня сформированности профессионально-психологической направленности, самопознания и активизации у студентов интереса к психологическим знаниям, разработан и апробирован спецсеминар "Введение в психологию". Дается количественное и качественное обоснование целесообразности его внедрения в учебную программу на начальном этапе изучения курсов психологии.

Ключевые слова: направленность личности, профессионально-педагогическая направленность, профессионально-психологическая направленность, формирование, мотивы, интерес, самопознание, личностный рост.

Jaremchiuk S.V. Professional and Psychological Trend of Teacher's personality to be Forming. Manuscript.

Dissertation for scientific degree of Candidate of Psychological Sciences on speciality of 19.00.07 - pedagogical and age psychology. M.P. Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 1999.

Dissertation is devoted to the problem of personal professional and psychological trend of teachers to be and its forming and development by means of disciplines of psychological and pedagogical cycle. The notion, content, professional and psychological structure trend, peculiarities of its formation at higher pedagogical institutions students are substantiated as well as criteria and levels of its formation at students-teachers are defined (highand, average, low) in dissertation. The ways, purpose and aim structure of its formation are revealed here. Special seminar on selfcognition was worked out and approbated with the purpose of increasing the level of its forming and stirring up interest to psychological knowledge of students. Gualitative and guantitative substantiation of expediency of its introduction into academic programme on psychological courses is given. Worked out by the author questionares and modified and adapted to the subject under investigation methods of other authors are presented in the dissertation.

Key words: professional and psychological trend, forming, psychological knoledge, motives, interest, teachers to be, selfestimation, selfcognition, gualities,

abilities.

